

Олег ЦЕБЕНКО

аспірант Львівського національного університету ім. Ів. Франка

МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА ГЕРБУРТІВ У ГАЛИЧИНІ XVI – ПОЧАТКУ XVII СТОЛІТТЯ

***Анотація.** Розглянуто процес формування та становлення мистецьких впливів на розвиток архітектури, монументального та сакрального мистецтва Галичини протягом XVI – початку XVII ст., акцентовано увагу на благочинній та будівничій діяльності представників роду Гербуртів, проаналізовано пам'ятки архітектурні та особливості розвитку сакрального мистецтва у збережених творах, що ілюструють зв'язки цього роду, його впливи на тогочасне духовне й мистецьке життя краю.*

***Ключові слова:** пам'ятки монументального мистецтва, сакральне мистецтво, благочинна діяльність.*

Багата мистецька спадщина середньовічної Галичини бен-тежить переплетенням різноманітних впливів, загадок, що зумовлює потребу в її глибокому вивченні. Головним осередком скульптурної творчості Польщі була давня столиця Краків. Звідси у Львів прийшов звичай будувати при храмах каплиці, родинні усипальниці та настінні надгробки з портретними зображеннями померлого.

Львівське мистецтво завдячує краківським скульпторам-італійцям створенням особливої форми настінних надгробків. Європа XVI ст. продовжувала розвиток тих типів надгробків, які були відомі ще готичному мистецтву: горизонтальних і вертикальних плит, тумбових, столових і настінних надгробків, епітафій. Горизонтальну надгробну плиту вмуровували в підлогу храму. Від XVI ст. рельєф зображення стає вищим — таку плиту вже не можна було вставляти в підлогу.

У німецьких прирейнських областях її вмуровували в стіну вертикально, це “вертикальні плити”, в інших країнах її підносили на ніжки-опори — “столовий надгробок”, або на суцільний масивний цоколь — “тумбовий надгробок”. З часом в Італії, Франції, Іспанії навколо вмурованої горизонтально в

стіні плити почали робити архітектурне обрамлення. Це створювало так званій “настінний надгробок”. Епітафія по суті є настінним надгробком, лише менших розмірів, вона не має цоколя, який у настінному надгробку створює враження, ніби вся споруда стоїть на землі.

Італійським архітекторам львівське мистецтво XVI ст. завдячує не лише своїми найкращими витворами, а й конструкцією вітарів і надгробків, їхнім багатим орнаментальним декором. Видається, що над пам’ятником часто працювали разом скульптор і архітектор.

Як згадувалося, основним джерелом мистецьких впливів на львівське мистецтво XVI ст. були майстерні італійських скульпторів у Кракові. Один з них, якого звали Падовано — Джованні Марія Моска, виконував роботи для шляхти галицької землі. Його витвори, насамперед надгробки, належать до найбільш послідовних і кращих творів італійського Ренесансу в Польщі. Він першим почав використовувати алебастр, яким нехтували інші італійці. Хоча Падовано дотримувався форм, засвоєних на батьківщині, і не був новатором, він став одним з кращих і найвпливовіших скульпторів Кракова у формуванні місцевих традицій. Падовано належить не тільки задум, а й виконання рельєфу. Він був досконалим майстром рельєфу. Очевидно, з працею Падовано вперше на західноукраїнських землях з’явилися нові іконографічні елементи. Історія надгробка Кшиштофа Гербурта показує, що впливи італійського мистецтва могли проникати також і шляхом імпорту готових творів.

Майже одночасно з появою привозних надгробків у Львові з’явилися перші твори місцевого виробництва. Їх виготовляли майстерні, підпорядковані міському цеху, який вирішував багато організаційних і творчих завдань. Зіставлення дат життя і діяльності львівських скульпторів останньої чверті XVI ст. — першого десятиліття XVII ст. змусить звернути особливу увагу на Себастьяна Чешека, який майже сорок років працював у Львові (від початку 70-х років). Одна з його робіт є в костелі с. Скелівка (колись Фельштин) Старосамбірського району Львівської обл. в усипальниці роду Гербуртів. Мова йде про двоярусний, настінного типу надгробок Яна Гербурта і

Катерини Дрогойовської. З цього костелу походить невелика епітафія Кшиштофа Гербурта, що тепер зберігається у відділенні Львівської галереї мистецтв у Олеску.

У XVI ст. до Львова прибували скульптори з Нідерландів і Нижнього Рейну, де знайшли не лише замовлення, а й нову батьківщину.

У архівних документах Львова ім’я Германа ван Гутте в останній чверті XVI ст. зустрічається часто. У творчій атмосфері міста, яке відбудовувалося, він швидко адаптувався і своїми роботами прославився далеко за його межами. У цей час ним заопікувався львівський каштелян Станіслав Гербурт. 1573 р. Гутте прибув до Самбора, де прожив до 1575 р. У цей період він зробив надгробок для могили єпископа Валенти Гербурта, брата Станіслава, який помер 1572 р. Надгробок встановлено в родинному костелі згаданого с. Скелівка. Парафіяльний костел св. Марціна у колишньому Фельштині спочатку був дерев’яний і, як можна припустити, його знищили татари 1498 р. Згідно з літературними джерелами, будову костелу на укріпленій території Ян Гербурт розпочав на початку XVI ст. [1, 22-28]. З фортифікаційних споруд збереглася вежа, яка виконує функції дзвіниці.

Упродовж XVI ст. родина Гербуртів розбудовувала й оздоблювала цей костел, надаючи йому пишноти [1, 27-28]. 1583 р. Станіслав Гербурт реставрував склепіння нави, про що свідчить інскрипція на арці: “Станіслав Гербурт львівський каштелян, самбірський староста, руський солевар, відреставрував цей костел за свої кошти року Божого 1583” [1, 27]. На цій арці з боку пресвітерію до Першої світової війни збереглося зображення людської фігури, яке історик Й. Ватулевич вважав зображенням одного з Гербуртів [1, 28]. На архівальтах були герби Гербурт, Наленч, Огоньчик і Корчак [1, 38] (іл. 1).

Особливий увазі з боку фундаторів святиня завдячувала значною мірою своїй ролі родинного мавзолею. Вираженням цієї функції був багатий комплекс надгробків Гербуртів, що створювався протягом століття. Найстарішим з них є, мабуть, плита, присвячена дружині львівського хорунжого Зебжида (Северина) Гербурта від 1495 р. [2, 26], яка спочатку накри-

вала вхід до крипти під пресвітерієм [1, 37-38]. З увічненням пам'яті Кшиштофа Гербурта (помер 1558 р.) і єпископа Валенти Гербурта (помер 1572 р.) історик М. Гембарович пов'язує будівництво бічних каплиць, у яких розташовані надгробки згаданих осіб [2, 27-28]. У підлозі костелу була також надгробна плита Катерини, дружини М. Гербурта, яка померла 1559 р., а в пресвітерії — подвійний надгробок подружжя Гербуртів, Яна і Катерини з Дрогойовських або Станіслава і Катерини Барзівни [2, 28]. Загалом у храмі були надгробки:

1. На стіні перед пресвітерієм хорунжівни Гербуртівни (померла 1495 р.) у формі кам'яної плити із зображенням гербів Гербурт і Огоньчик, довкола напис: “Року Божого тисяча чотириста дев'яносто п'ятого в день 14 травня була похована тут благородною родиною Гербуртів” [3, 5.79] (іл. 2).

2. У каплиці св. Анни Кшиштофа Гербурта (сина Яна, помер бл. 1558 р.) з пісковика. На нижній барельєфній плиті представлено хлопця, що спить, опершись на череп, з лавровим вінком на долоні, з гербом Гербурт. На верхній напис: “В Яна Гербурта з Фельштина, перемишльського старости і його дружини Катерини Дрогойовської, дочки Христофора, народився синочок, не вберегли маленьке дитятко, скорботно плаче родина року Божого 1558. Тепер він буде служити в царстві небеснім” [3, 5.80] (іл. 3).

3. У каплиці св. Валенти перемишльського єпископа В. Гербурта (помер бл. 1572 р.) сильно пошкоджений 1914 р., згодом ґрунтовно відреставрований, мармуровий з використанням алебастру в скульптурних елементах. Одноярусна скульптура фланкована в пілястри постаттю єпископа, що лежить у понтифікаційному облаченні, зверху картуш з гербами — Гербурт, Огоньчик, Юноша і Нанч, на доколі напис: “Валенти Гербурт талановитий, освічений, побожний, блискучий перемишльський єпископ, вів праведний спосіб життя, чесний, безкорисливий намісник, мав авторитет в народі та католицькій церкві, противник іновірців, виконував відправи побожно, шанобливо, послідовно. Як республіканський сенатор впевнено, змістовно, переконливо дотримувався закону, позбавлений власності, був сильний, ревний, шляхетний, невичерпний жертводавець.

Делегат на Тридентський собор, оратор на засіданнях, вирішував важливі державні справи непохитно, освічено, виправдав свою подорож. У той час помер король Зигмунд Август. Небезпечно хворий, потрапляє до Бельська на Підляшші, щоби вирішити надзвичайно важливі справи. Захворів на лихоманку й дочекався фатального кінця. Народився року Божого 1524, помер 27 серпня 1572 р.” [3, 5.80] (іл. 4).

І архітектура споруди, і зображення постаті померлого свідчать про те, що, приступаючи до роботи, Ван Гутте вивчив низку польських пам'яток. Запозичуючи конструкцію і деталі декору, Гутте зумів надати твору суто львівського характеру, не піддався новій столичній моді. Зберігаючи кращі традиції Відродження, майстер наділив образ Гербурта спокійною величчю. Усі засоби художнього вираження служать втіленню ідей значущості людини [1, 18].

4. При стіні пресвітерію подружжя Яна і Катерини з Дрогойовських або Станіслава і Катерини з Барзих Гербуртів (бл. 1580 р.), мармуровий. Зверху картуш з гербом, як на надгробку Валенти (іл. 5); на нижній частині напис: “Ян Гербурт з Фельштина, сяноцький каштелян, перемишльський староста помер близько 1578 року і тепер скорботно лежить в одязі при зброї, поруч з ним дружина, дочка Христофора Дрогойовського Катерина Дрогойовська в траурному одязі, народжена в Моравії і з якою колись спільно набув добра” [3, 5.80], (іл. 6). Його архітектура відзначається легкістю, стрункістю пропорції та деталей. Важливим є те, що загальне вирішення композиції виникло, напевно, під впливом творів краківських скульпторів — італійців, учнем яких був його автор. Таким скульптором в цей час у Львові й був Чешек, якому вдалося передати не тільки портретну схожість, а й риси вдачі Яна Гербурта, що їх зберегли його портрети в музеях. Наведені аргументи дозволяють припустити, що розглянуті творіння належать якщо не одній людині, то, напевно, тісно пов'язаному колу майстрів. Характерним для них є бажання впровадити в ужиток львівської скульптури ті форми, які в Польщі поширювали скульптори-італійці. Роль Чешека в колі львівських майстрів визначається хоча б тим, що він, працюючи в місті понад

сорок років, повинен був виконати значну кількість робіт і цим вплинути на творчість інших львівських майстрів [4, 34].

Ідентифікація надгробків Гербуртів була складним завданням з огляду на прогалини в генеалогії цієї давно вгаслої родини. Серію фельштинських надгробків відкриває плита хорунжівни Гербуртівни, що померла 1495 р. Проблематика цієї скромної пам'ятки обмежується ідентифікацією особи померлої. Титул в написі вказує на дружину львівського хорунжого у 1477-1504 рр. С. Гербурта, але визначення її імені та родового походження потребує подальшого дослідження. Серед фігуративних надгробків найранішим є дитячий надгробок Кшиштофа Гербурта. Надгробок єпископа Валенти Гербурта М. Гембарович пов'язав з Германом Гутта-Чапкою. Про надгробок подружньої пари Гербуртів згадала Г. Козакевська, вказуючи на спільність архітектурного типу з пам'ятником Фірлеїв у Янівці. М. Гембарович засумнівався у сказаному, визнав, що це не є надгробок Яна Гербурта і його дружини Катерини, а, напевно, Станіслава (помер 1584 р.) і його дружини Катерини Барзівни. Фундатором міг бути син Станіслава — Еразм, який 1593 р. виконав реновацію фундаційного акту костелу у Фельштині. Незалежно від згаданих спостережень і гіпотез М. Гембаровича, обґрунтована ідентифікація осіб, яким присвячений надгробок, неможлива. Ян і Станіслав Гербурти були рідними братами, а дати їх смерті відокремлюють загалом кілька років. Отож, якщо Ст. Гербурт, відновлюючи костел 1583 р., розмістив на склепінні пресвітерію герб своєї дружини Корчак, було би дивно, якщо би цей герб не був розташований на їхньому спільному надгробку.

Багатий комплекс надгробків Гербуртів доповнювали портретні епітафії: Яна, Валенти, Марціна і Барбари Кмітової (або Гуркової) [2, 26-28]:

1. Яна Гербурта (помер 1577 р.), виконано олією на дошці (іл. 7, 8), поруч поділений на чотири частини щит з гербами Гербурт, Огоньчик, Юноша і Наленч. По обидва боки щита літери: “Ян Гербурт сяноцький каштелян, перемишльський староста” [3, 5.79].

Бачимо постать шляхетного чоловіка. Обличчя виразно за-

свідчує вроду, розум, чесність. Він брав участь у посольствах Речі Посполитої до закордонних держав. Письменник, який багато праць написав для своєї доброчесності та які забезпечують йому безсмертну славу.

Невідомий художник трактує постать Гербурта площинно. На цьому тлі виділяється мальований золотом і сріблом родовий герб Гербуртів. Віршований напис, що частково зберігся, говорить про заслуги Гербурта, які “роблять його безсмертним”. Зображення Гербурта є унікальним зразком перехідної форми в становленні портретного жанру. Значну схожість портрета з моделлю підтверджує порівняння із скульптурним зображенням Гербурта на його надгробку з костюлу в с. Скелівка (тепер — експонат відділення Львівської галереї мистецтв у Олесюку).

Існує припущення, що портрет Яна Гербурта виконав художник Яків Лещинський, живописець другої половини XVI ст.

2. Валенти Гербурта (1524-1572) з написом, як і на надгробку.

3. Мартина Гербурта, постать навколішки повернута ліворуч, у ренесансному строї з рапірою на боці, з гербом, як і на портреті Яна Гербурта, унизу напис: “Ян Гербурт, до 1578 р. сяноцький каштелян, перемишльський і мостиський староста” [3, 5.79] (іл. 9).

4. Барбари Кмітової (або Гуркової) з Гербуртів, постать навколішки повернута вліво, як на попередніх портретах, унизу напис: “Катерина з роду Дрогоївських гербу Корчак, дочка Христофора Дрогоївського, дружина Яна Гербурта” [3, 5.79] (іл. 10).

Портрет відомого письменника, сяноцького каштеляна і перемишльського старости Яна Гербурта (помер 1577 р.) експонується в Олесюкому замку [2, 21-27]. Другий ідентичний портрет від кінця XIX ст. зберігається в Народному музеї в Кракові. Краківська картина стала відома завдяки польському дослідникові Я. Бохенському як первісна щодо львівської версії. Тим паче, на його думку, портрет з Фельштина, що представляє молодого чоловіка в короткому ренесансному строї, відомий завдяки старій фотографії, не може представляти цього ж Яна Гербурта, а ідентифікаційний напис є блідим

доповнення XIX ст. Виникнення різних портретів Гербуртів Я. Бохенський датує другою половиною XIX ст. і пов'язує з тогочасним німецьким малярством.

М. Гембарович, за припущенням Я. Бохенського, визнав портрет подружньої пари за представленням одного з братів Яна Гербурта, а даму, визначену як Катерина Дрогойовська, визнав за Барбару Кмітову з Гербуртів (померла 1579 р.). Не погодився натомість з Я. Бохенським щодо взаємних повідомлень двох збережених версій портрета Яна Гербурта, визнаючи першість львівського образу. Портрети Гербуртів також згадували українські вчені, які, однак, не зробили нових припущень. Ідентифікація портретів Гербуртів є складним завданням. Слід, однак, визнати, що згадані роботи були присвячені особам з ідентичною генеалогією — дітям самбірського воєвського (одна з допоміжних земських посад у системі управління КП (Королівства Польського), ВКЛ (Великого Князівства Литовського) і РП (Рей Посполитої) у XIV — XVII ст. Призначався польським королем або Великим князем Литовським через надання відповідного привілею), у майбутньому перемишльського підкоморія Яна і Ядвіги Хвалівни гербу Наленч. Виникнення серії портретів, мабуть, пов'язане з черговими смертями Валенти (1572 р.), Яна (1577 р.) і Барбари (1579 р.). Правдоподібно, портрети створено близько 1580 р. завдяки фундації Станіслава, який 1583 р. відновив костел у Фельштині.

Ще однією пам'ятною середньовічного мистецтва є Архикафедральна базиліка Успіння Пресвятої Діви Марії (Латинський кафедральний собор) у Львові. Обмежений простір, а може й брак коштів, не дозволили надати цій споруді належних форм і пропорцій, якими відзначаються інші готичні святині. Заповнили її понад 30 вівтарів, багато надгробків, чимало лавок і братських скринь. У головному вівтарі є образ Матері Божої, десять надгробків по каплицях. Гідні уваги мармурові надгробки львівських міщан Кампіанів; у каплиці Замоїських є алебастрові статуї єпископів Яна Замоїського та Яна Тарновського; у протилежній стороні — надгробки руського воєводи Станіслава Жолкевського (помер 1588 р.) і Михайла

Бучацького (помер 1438 р.) [7, V, 514].

З добре відомих надгробків, які зустрічалися у львівській архітектурі, у Кафедральному соборі зберігся пам'ятник, що зображує рицаря, закутаного в обладунок. Довго він був безіменним і завдяки дослідженням В. Лозинського став відомим.

До території посиленних взаємовпливів північного та італійського мистецтва належав і Нюрнберг. Значні впливи іноземного мистецтва в Німеччині пояснюються тим, що після Реформації та Великої селянської війни (1525 р.) розвиток скульптури тут припинився. У цьому напливі іноземців довго зберігала самостійний характер майстерня Петера Фішера та його синів у Нюрнберзі. З цієї майстерні вийшов Панкрац Лябенвольф. Він народився і працював у Нюрнберзі (1492-1563 рр.), вчився у П. Фішера, від 1519 р. мав власну ливарну майстерню, з якої вийшов ще один львівський надгробний пам'ятник — Миколая Гербурта Віднівського. Авторство П. Лябенвольфа щодо надгробка Гербурта встановив В. Лозинський [5, 2]. В архіві Нюрнберга він знайшов запис, яким 4 липня 1551 р. П. Лябенвольф повідомляє, що він відлив у міді “благородного і добропорядного пана старосту Віднівського в руському воєводстві”. Далі йдеться про Віднівського, який у 1537-1555 рр. був львівським старостою. У львівському Кафедральному соборі він поставив вівтар, а біля нього, ще за життя, свій надгробок. Вівтар не зберігся [4, 20], а від надгробка лишилася тільки статуя роботи П. Лябенвольфа. Поза рицаря неприродна, вона наслідує середньовічні традиції, за якими одній частині фігури надавали характерні форми людини, що лежить, а другій — характерні для людини, що стоїть. Схема пози, у якій лежить Гербурт, з певними варіантами, буде характерною майже для всіх настінних надгробків львівської роботи у XVI і XVII ст. (іл. 11).

Миколай Гербурт Віднівський залишив ще одну пам'ятку — костел св. Миколая, збудований 1538 р. на місці дерев'яного у м. Куликові [6, 446-447] (іл. 12). Спочатку костел був однаковий, до якого в 70-х роках XVI ст. добудовано по дві бічні, квадратні в плані каплиці. Від готичної споруди збереглися рідкісні для України ступінчастий фронтон, стрілецьке вікно та

портал на західному фасаді. Фронтон почленований тягами на прямокутні поля. Ще в XIX ст. у верхній частині стін проглядалися бійниці. Костел із цегли та колотого каменю, у ньому були копії картин Джотто, Тиціана та інші твори італійського походження, а також реліквія від Яна III (за Орловичем) або Папи Климентія XI — мощі св. Вікторії [7, IV, 863].

У костелі св. Миколая, у пресвітерії над входом до захристії, до наших днів збереглася таблиця із вказаним роком його посвячення — 1538-й рік. Посередині таблиці зображений герб Гербуртів з клейнодами і напис: “Без сумніву, відомий на ім’я володар, честолюбивий, великодушний Миколай Віднівський з Фельштина, перемишльський каштелян, львівський і генеральний староста душею потребував багатого на золоті прикраси, самотнього, овіяного теплом храму, який би звеличував урешті-решт відповідну жіночу цнотливість і вікопомний ораторський талант шанобливого Миколая, окремо витрачений при охопленні пристрасно зводити будівлі на користь джерел життя року Божого 1538” [3, 4.45] (іл. 13).

Вимагає додаткових досліджень походження портрета котрогось з Гербуртів у монастирі та костелі Бернардинів (тепер св. Андрія) у Львові. Його фасади оздоблені статуями святих і художньо різьбленими гербами Орла, Погоні. Над дахом височить вежа з годинником і галереєю. У середині костел поділений на три нави. Головна нава оперта на шість колон. У навах розташовані тринадцять вітварів. Склепіння костелу та стіни оздоблені фресками, роботи Бортницького, Мазуркевича, Сорочинського. 1883 р. відновлення цих фресок розпочав Теофіл Копистинський і весною наступного закінчив їх у пресвітерії. У костелі встановлені пам’ятники Людвіку Калиновському (пом. 1765 р.), Станіславу Пілату (робота П. Філіпа), таблиця поетові Мечиславу Романовському. На фасаді костелу обіч головних дверей розташований пам’ятник — барельєф Станіславу Вижицькому (пом. 1680 р.). У захристії є портрети Зигмунта III Вази, Владислава IV, Августа III, Одровонжа, Мнішха [7, V, 516].

Дерев’яний костел і монастир для бернардинів первинно заклад 1460 р. подільський воєвода і львівський староста Ан-

дрій Одровонж, 1600 р. сандомирський воєвода і львівський староста Юрій Мнішех розпочав муроване будівництво цього комплексу. У його спорудженні взяли участь Ян Замойський, Станіслав Жолкевський, архієпископ Соліковський та інші, закінчивши 1630 р.

Серед первісних пам’яток костелу бернардинів згадки про Гербуртів відсутні. Не згадуються вони і серед засновників і меценатів костелу. Але тепер над виходом з правої бічної нави розташований портрет представника роду Гербуртів (іл. 16). Тому треба дослідити, коли портрет тут з’явився.

Як свідчать матеріали, у каплиці Гербуртів костелу Преображення Господнього в Добромилі висів портрет добродійника костелу Яна Щасного Гербурта [3, 3.63]. 1965 р. його передали для експозиції у відділення Львівської галереї мистецтв у Олеську, а 1993 р. портрет був втрачений. Дослідник І. Ватулевич стверджує, що в парафіяльному костелі св. Анни в с. Сусідовичі Старосамбірського району раніше висів портрет Еразма Гербурта. Доля портрета також невідома [1, 52]. Як уже згадувалося, у костелі св. Марціна у Фельштині був портрет В. Гербурта. Можливо, котрийсь із цих портретів є в церкві св. Андрія у Львові.

У Жовкві парафію заснував коронний гетьман С. Жолкевський актом від 12 серпня 1620 р. З Регіною Жолкевською з Гербуртів він 1604 р. започаткував будівництво костелу, завершене 1620 р. У 1677 р. король Ян III Собеський прикрасив костел картинами і скульптурами. Після відновлення 1867 р. він став одним із найпрекрасніших костелів Галичини. Великий вітвар та два бічні в каплицях одного стилю — чорні з червоними мармуровими колонами і ліпниною. По правому боці вітваря фігури представляють С. Жолкевського та грубешівського старосту Я. Жолкевського. Угорі встановлені фігури св. Станіслава і св. Яна. Посередині над ними різьблені герби Любич (Жолкевських), Корчак (Липських), Гербурт і Півкози (іл. 14). У доколі алегорична композиція зі зброї та елементів озброєння.

Ліворуч розташовані пам’ятники дружини і дочки С. Жолкевського, що зображають побожних матрон у монашому

одязі (іл. 15). Пам'ятник у першій фразузі, над яким стоїть статуя св. Регіни, представляє Регіну, дружину гетьмана (іл. 16). Другий, над яким є св. Софія, їхню дочку Софію Данилович. Обидві жінки спочивають у гробівцях костелу. Над пам'ятниками вирізьблено на чотирьох полях герби Гербурт, два Нечуя і Бонча. У доколі на плиті таблиця з написом:

1. “Горе народам, що повстають на свого володаря, нехай помститься їм за все всемогутній Господь”.

2. “Регіна з Фельштина Гербуртівна, дружина Станіслава Жолкевського, польського великого канцлера коронного, що стояв на чолі війська. Її характеризували видатна побожність, ніжність, відданість, розум, порядність, успішність. Була щасливою жінкою, дружиною. Як свідчать джерела, згодом до родини і близьких їй людей прийшли поразки і втрати. Щасливо і вдало виховувала в сина міцний характер, стриманість, уважність, силу, відвагу, хоробрість. Пізніше нащадки успадкували від неї прекрасний зразок родинної мужності, хоробрості, ніби душа зазнала перевтілення. Року Божого 1626, 6 листопада відійшла у вічність у віці 60 років”.

3. “Софія з Жовкви, дочка мужнього полководця, польського великого канцлера коронного Станіслава Жолкевського і Регіни Гербуртівни, дружина руського воєводи Яна з Олеська Даниловича. Релігійна, ніжна, віддана, шляхетна, відзначалася непохитністю у майнових питаннях. Врівноважена, обдарована, розсудлива, мудра. Звання скромна заможна жінка, спадкоємиця значного майна. Була гарною матір'ю і покровителькою сиріт. І слава безсмертних у надії на безсмертя воскресіння очікує. Прожила майже 44 роки, померла 13 вересня 1634 року Христового” [3, 2.30].

Ліворуч від дверей захристії розташована пам'ятна таблиця про посвячення костелу 1623 р. архієпископом Прухницьким. Таблиця з чорного мармуру, в обрамленні картушевого характеру з червоного мармуру, оздобленого гілками квіток і окриленою голівкою птаха і щитом з гербом Любич (Жолкевських) у завершенні з написом:

“Я, Ян Андрій Прухницький, його вельможність апостольського престолу і милістю Божою архієпископ львівської церк-

ви відзначаю абсолютну відданість і благочесність Станіслава Жолкевського, виконуючи волю досвідченого полководця, керівника канцелярії та Регіни з Фельштина, яка брала участь у будівництві, мала обов'язки й почесну посаду витончено зводити небесні базиліки, місце поховання мучеників Лаврентія і Станіслава посвячую. Також у день посвячення заявляю, що церква в цей час після кожного прожитого року дійсно і урочисто при одночасній присутності людей знайде можливість відзначати день 28 травня 1623 р.” [3, 2.34-35].

Є тут і портрети Яна III, Якуба Собеського, Станіслава Даниловича, Софії Данилович, Станіслава і Яна Жолкевських, Регіни Жолкевської та дружини королевича Якуба Собеського Ядвіги Ельжбети Собеської. Портрет Станіслава Жолкевського (пом. 1620 р.) виконаний в першій половині XVII ст., його повністю перемалював 1865 р. Й. Холевич (іл. 17). Портрет яворівського і грубешівського старости Я. Жолкевського виконаний, ймовірно, у першій половині XVII ст., портрет Регіни (пом. 1626 р.), виконаний в кінці першої чверті XVII ст., відновив 1866 р. Й. Холевич (іл. 18).

Портрет Софії Данилович (пом. 1634 р.) виконаний близько 1630 р. з поділенням на чотири поля щитом з гербами: Любич (Жолкевських), власним Гербуртів, Корчак (Липських) і Нечуя (Ваповських) і літерами: ZDWRNZ (Zofia Daniłowiczowa Wojewodzina Ruska Na Zolkwi); відновив 1866 р. Й. Холевич [3, 2.40] (іл. 19).

Саркофаги в крипті виконані 1908 р. за кошти Товариства консерваторів Східної Галичини і крайового сейму у Львові. На одному з них напис: “Тут спочивають зібрані останки Яна Жолкевського (пом. 1623 р.), Регіни з Гербуртів Жолкевської (пом. 1626 р.); Софії з Жолкевських Данилович (пом. 1634 р.); Станіслава Даниловича (пом. 1636 р.); Кшиштофа Жолкевського (пом. 1640 р.); Якуба Собеського (пом. 1646 р.)” [3, 2.37] (іл. 20).

Плита, що закриває вхід до крипти, виготовлена за проектом Т. Попеля 1906 р., забезпечена знаком ливарника: W. SKNORZYL LWOW, розташована на місці першої з чорного мармуру, знищеної 1905 р.

Плита з пластичною декорацією і з написом: “Пеков, Би-

чина, Ревель, Смоленськ, Клушин, Москва, Цецора, Хотин; у середньому полі щит з гербом Любич (Жолкевських), Сас (Даниловичів) і Яніна (Собеських) і напис: “Тут упокоїлися Станіслав Жолкевський (пом. 1620 р.), Ян Жолкевський (пом. 1623 р.), Регіна Жолкевська (пом. 1626 р.), Софія Данилович (пом. 1634 р.), Станіслав Данилович (пом. 1636 р.), Христофор Жолкевський (пом. 1640 р.), Якуб Собеський (пом. 1648 р.). Наявна раніше плита була замінена 1905 р. Сучасна поховальна ретельно і з вдячністю на майбутнє встановлена недавно року Божого 1908” [3, 2.36] (іл. 21).

При костелі є вежа, що служить за дзвіницю, у ній міститься великий дзвін, який встановив король Ян III [7, XIV, 817] (іл. 26). Один з дзвонів із зображенням св. Станіслава встановлений за сприяння Регіни і Станіслава Жолкевських, відлитий 1608 р., пошкоджений пожежею 1690 р., перелитий з ініціативи короля Яна III в Гданську 1692 р. Згадується на початку XX ст. як повторно пошкоджений, перелитий у Відні 1908 р. Остаточо встановлений 1918 р. з написом: “Ясновельможний правитель Ян III проявив пожертву і добротність 1692 р., відлив для городян такий самий великий церковний дзвін, цілісність якого була порушена в травні 1690 р. Перелив здійснили із збереженням тієї самої форми і краси. Попередній бронзовий був вилитий у Львові 1608 р., розкішний, прекрасний, на замовлення великого канцлера коронного Станіслава Жолкевського і його дружини Регіни з Фельшти-на Жолкевської згідно їх волі” [3, 2.43].

Пам'ятною для роду Гербуртів була подія, яка відбулася 3 червня 1571 р. у самбірському парафіяльному костелі: шлюб Павла Уханського з Анною, дочкою Станіслава Гербурта. Цей шлюб поблагословив перемишльський єпископ В. Гербурт [6, 450]. Ця подія мала своє продовження у місті Ухане Грубешівського повіту (Польща).

Ян Миколай Данилович перебудував і розширив парафіяльний костел в Ухане 1625 р., що надало йому сучасного вигляду. Мавзолей в уханському костелі належить до найпрекрасніших пам'ятників цього роду (іл. 22). Над захристією є ложе з каменем, на якому проводила дні і ночі Анна Уханська,

вдова померлого в Константинополі Павла Уханського. З північної сторони в наві в кам'яних рамках розташовані мармурові постаті П. Уханського в рицарському обладунку і А. Уханської в монашому одязі (іл. 23). Над ними є герби Саса і Гербурті, зображення Христа, прив'язаного до стовпа.

У каплиці Найсвятішої Діви Марії на склепінні синього кольору із золотими зірками є герби: Гербурт, Радван, Окша. Вівтар св. Анни в каплиці має на склепінні на білому тлі герби: Гербурт, Сас, Радван. На склепінні в наві костелу є герби Гербурт, Сас, Радван, Окша [7, XII, 736].

Однією з найцінніших пам'яток, до творення яких долучилася родина Гербуртів, є ренесансний костел Преображення Господнього в Добромилі. 1551 р. його збудував Ян Гербурт, який з незначними добудовами і перебудовами існує донині (іл. 24). В архітектурному сенсі костел мав форму однонавового, пізніше добудовано каплицю Гербуртів. Припускають, каплиця Гербуртів виникла перед 1622 р., коли маєтки Гербуртів потрапили в руки кредиторів. У каплиці Гербуртів колись висіли портрети благодійників костелу: Яна Щасного Гербурта (іл. 25) і Блажея Красінського.

Неподалік Добромиля, на горі Сліпій 1450 р. закладено та збудовано замок Гербуртів (Добромільський замок). Історія замку, як і містечка Добромиль, тісно пов'язана з родом Гербуртів.

1566 р. за часів господарювання Ст. Гербурта Добромиль отримав від короля Зигмунта Августа статус вільного міста. На місці старого замку на горі С. Гербурт почав відбудовувати новий. Цю будову закінчив 1614 р. його нащадок — Ян Щасний Гербурт. Він збудував кам'яні овалної форми укріплення навколо замку. Споруда зайняла майже всю верхівку гори, її стіни мали 2 м завширшки, простягалася тепер упродовж 85 м, завширшки 25 м (іл. 26).

Від 1622 р. споруда переходить до рук магнатів Конєцьпольських, вони перебудовують її, замінивши каміння стін на цеглу, зменшують її розміри, кутові вежі розбирають, залишивши одну — розташовувалася перед воротами в замок. На цій вежі були висічені літери — абрєвіатури імені Ст. Гербурта

— SHKL (Станіслав Гербурт каштелян львівський).

У Добромилі Гербурти збудували також нижній замок. Резиденція замку прилягала до території костелу. До сьогодні з південної сторони в прикостельному мурі збереглася брама, що з'єднувала костел із замком. Незважаючи на те, що замки зазнали занепаду, пам'ять про Гербуртів не зникла. Майже 270 р. місто Добромиль було їхнім родовим гніздом.

Ще однією монументальною пам'яткою є старовинний замок у Золочеві, який зберігся у загальних рисах майже повністю. Він становить позовжній чотирикутник, оточений високими валами, вимощеними зовні тесаним каменем, з кожного боку виринають п'ятикутні bastiони з тесаного каменю, закінчені на шпильях шестибичними оборонними вежами. На кожній з них вмуровані кам'яні плити з гербовим щитом, поділенням на чотири поля, в яких розташовані герби: Яніна, Гоздава, Равич і Гербурт, з боку розташовані літери J.S.K.K.S.K., що означають: Якуб Собеський крайчий коронний (крайчий — придворна посада, функції якого полягали в приготуванні учти монарха на початку XVI ст. в КП, періодично фіксується поділ крайчих на надвірного і коронного), староста красноставський [7, XIV, 628] (іл. 27).

Отже, домінантою мистецького впливу на розвиток монументального та сакрального мистецтва середньовічної Галичини залишався Львів, де переплелися впливи італійської та нідерландської традицій. З іншого боку, аналіз матеріалів засвідчує значний внесок у розвиток сакрального мистецтва представників родини Гербуртів, які були впливовим родом у суспільно-політичному та культурному тогочасному житті. За їхньою участю було споруджено численні архітектурні об'єкти у Львові, Жовкві, Куликові, Добромилі тощо, які стали яскравим архітектурним надбанням доби Ренесансу. На окрему увагу заслуговують пам'ятки сакрального мистецтва, у яких увічнена пам'ять про родину Гербуртів. Це історична спадщина, відкрита для загального огляду та подальшого дослідження.

1. Watulewicz J. Herburtowie Fulsztynscy i Kościół parafialny w Fulsztynie. — Przemyśl, 1904. — 423 s. 2. Cębarowicz M. Studia nad dziejami kultury artystycznej późnego Renesansu w Polsce. — Torun, 1962. — 410

s. 3. Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. — Cz. 1 : Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego / Red. naukowy J. K. Ostrowski. T. 1-5. — Krakow, 1993-1997. — T. 1. — 215 s.; T. 2. — 199 s.; T. 3. — 221 s.; T. 4. — 210 s.; T. 5. — 366 s. 4. Любченко В.Ф. Львівська скульптура XVI – XVII століть. — К.: Наук. думка, 1981. — 215 с. 5. Lozinski M. Pomnik Mikolaja Herburta // Kwartalnik Historyczny. — R. 1. — Lwow, 1905. — 3 s. 6. Hawelka Antoni-Heryng Teodor. Polski slownik biograficzny IX. — Wroclaw—Warszawa—Krakow, 1961. — 1120 s. 7. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich I—XV. — Warszawa, 1880—1902. — IV. — 1450 s.; V. — 1370 s.; XII. 1275 s.; XIV. — 1175 s.

Annotation

Oleh Tsebenko. Artistic heritage of Herbut in Galicia of the XVI-the begining of the XVII century. The process of forming and becoming of artistic influences on the development of monumental and sacred art of Galicia during XVI – XVII century is considered. Main attention is accented on charitable and builders activity of Herburts' in Galicia. Architectural styles and features of sacred art in the storesights which illustrate relationship of the Herburts' are analyzed.

Key words: monumental and sacred art, charity.

Аннотация

Олег Цебенко. Художественное наследие Гербуртов в Галичине XVI – нач. XVII века. Рассмотрен процесс формирования и становления художественных влияний на развитие монументального и сакрального искусства Галичины в течение XVI – XVII вв., акцентировано внимание на благотворительной и строительной деятельности представителей рода Гербуртов, проанализированы архитектурные стили и особенности развития сакрального искусства в сохранных достопримечательностях, которые иллюстрируют семейные узы этого рода, его влияние на тогдашнюю духовную, художественную жизнь края.

Ключевые слова: монументальное и сакральное искусство, благотворительная деятельность.

Іл. 1. Медальйони склепіння пресвітеріуму

Іл. 2. Надгробна плита хорунжівни Гербуртівни

Іл. 5. Надгробок подружньої пари Гербуртів (фрагменти)

Іл. 6. Надгробок подружньої пари Гербуртів

Іл. 3. Надгробок Кшиштофа Гербурта

Іл. 4. Надгробок Валенти Гербурта

Іл. 7. Портрет Яна Гербурта

Іл. 8. Портрет Яна Гербурта

Іл. 9. Портрет Марціна Гербурта

Іл. 10. Портрет Барбари з Гербуртів

Іл. 12. Костел св. Миколая, м. Куликів

Іл. 13. Портрет Яна Щасного Гербурта. Церква св. Андрія, Львів

Іл. 11. Надгробок Миколая Гербурта Віднівського в Латинській катедрі. Львів

Іл. 14. Надгробок Станіслава і Яна Жолкевських

Іл. 15. Надгробок Регіни Жолкевської та Софії Данилович

Іл. 16. Пам'ятник Регіни Жолкевської з Гербуртів

Іл. 17. Портрет Станіслава Жолкевського

Іл. 26. Добромильський замок. 1698 р.

Іл. 18. Портрет Регіни Жолкевської

Іл. 19. Портрет Софії Данилович

Іл. 27. Кам'яна плита на вежі Золочівського замку

Іл. 20. Крипта із саркофагами

Іл. 23. Надгробок Анни Уханської з Гербуртів

Іл. 21. Пам'ятна плита

Іл. 22. Надгробок
Павла і Анни Уханських

Іл. 24. Герб Гербуртів у костелі,
м. Добромиль

Іл. 25. Портрет
Яна Щасного Гербурта